

O‘ZBEKISTONDA XX-ASRDA XOTIN-QIZLAR MASALASI

A.N.Gulyamova

Toshkent davlat tibbiyot universiteti
Ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qıtuvchısı

XX -asr O‘zbekistonda ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlar davri bo‘lib, xotin-qizlar masalasi ham diqqat markazida turdi. Shu davrda ayollarning jamiyatdagi o‘rni, huquqlari va ta‘lim olish imkoniyatlari asta-sekin rivojlandi.

XX asr O‘zbekistonda ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlar davri bo‘lib, xotin-qizlar masalasi ham muhim ahamiyat kasb etdi. Bu davrda ayollarning jamiyatdagi o‘rni, huquqlari hamda ta‘lim olish imkoniyatlari bosqichma-bosqich rivojlanib bordi. Ayniqsa, davlat tomonidan olib borilgan islohotlar natijasida xotin-qizlarning ijtimoiy faolligi ortib, ular ta‘lim, sog‘liqni saqlash, sanoat va qishloq xo‘jaligi sohalarida faol ishtirok eta boshladilar. Shu bilan birga, ayollarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash va ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan siyosat muhim o‘rin egalladi.

XX-asr O‘zbekiston tarixida muhim o‘zgarishlar davri bo‘ldi. Bu davrda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub burilishlar yuz berdi. Ayniqsa, xotin-qizlar masalasi davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ayollarning jamiyatdagi o‘rni, huquqlari, ta‘lim olishi va mehnat faoliyatidagi ishtiroki sezilarli darajada kengaydi.

Xotin-qizlar huquqlari va jamiyatdagi o‘rni XX -asr boshlarida O‘zbekiston hududida ko‘plab xotin-qizlar qishloq hayotida faqat uy ro‘yxatlari bilan cheklangan edi. Ular ta‘limga ega bo‘lmagan, ish bilan shug‘ullanish imkoniyatlari cheklangan edi. Birinchi jiddiy o‘zgarishlar 1920-yillarda, Sovet hokimiyati

o‘rnatilgach, yuz berdi. Ta‘lim olish huquqi Mehnatga chiqish imkoniyati Oilaviy huquqlarini himoya qilish kafolatlandi.

XX-asr boshlarida O‘zbekiston hududida ayollarning ijtimoiy mavqei ancha past edi. Ko‘pchilik ayollar savodsiz bo‘lib, asosan uy-ro‘zg‘or ishlari bilan shug‘ullangan. Ularning jamiyat hayotida ishtiroki deyarli cheklangan edi.

XX-asr boshlarida O‘zbekiston hududida ayollarning ijtimoiy mavqei ancha past edi. Jamiyatda hukmron bo‘lgan an‘anaviy qarashlar va urf-odatlar tufayli xotin-qizlar asosan uy-ro‘zg‘or ishlari bilan shug‘ullangan va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lmagan. Ularning huquqlari cheklangan bo‘lib, ko‘plab ayollar savodsiz edi.

Bu davrda qiz bolalarning ta‘lim olishi keng tarqalmagan edi. Aksariyat hollarda qizlar yoshligidan turmushga berilib, oila va farzand tarbiyasi bilan shug‘ullanishga majbur bo‘lgan. Natijada ularning bilim olish, kasb egallash va mustaqil hayot kechirish imkoniyatlari juda cheklangan edi.

Shuningdek, jamiyatda patriarxal tuzum ustun bo‘lib, erkaklar asosiy qaror qabul qiluvchi sifatida e‘tirof etilgan. Ayollar esa ko‘pincha erkaklarga bo‘ysunuvchi sifatida qaralgan. Bu holat xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeini yanada pasaytirgan.

Biroq XX-asr boshlarida ma‘rifatparvar ziyolilar tomonidan ayollar ta‘limini rivojlantirish va ularning huquqlarini kengaytirishga qaratilgan fikrlar ilgari surila boshladi. Bu esa keyinchalik amalga oshirilgan islohotlar uchun muhim asos bo‘lib xizmat qildi.

XX-asr boshlarida O‘zbekistonda xotin-qizlarning ijtimoiy mavqei past bo‘lsa-da, aynan shu davr keyingi o‘zgarishlar va islohotlar uchun boshlang‘ich bosqich bo‘lib xizmat qilgan.

An‘anaviy urf-odatlar, diniy qarashlar va patriarxal tizim ayollarning erkin rivojlanishiga to‘sqinlik qilgan. Qizlar ko‘pincha yoshligida turmushga berilgan va ta‘lim olish imkoniyatidan mahrum bo‘lgan.

Ta‘lim va madaniyatdagi islohotlar Sovet davrida xotin-qizlar maktablarga qabul qilina boshladi. 1920–1930 yillarda bir qancha qishloq maktablari va pedagogika kurslari tashkil etildi. Bu esa ayollar orasida savodxonlikni oshirish va kasbga o‘qitish imkoniyatini yaratdi. Iqtisodiy faoliyat Ayollar kolxoz va sovxozlarda faol ishlashni boshladilar. Qishloq xo‘jaligi, to‘qimachilik va xizmat ko‘rsatish sohalarida ayollar ishchi va mutaxassis sifatida faol ishtirok etdi. Shu davrda “ayol mehnatkash” obrazini targ‘ib qilish siyosiy maqsadlar bilan ham bog‘liq edi.

Sovet davrida xotin-qizlar maktablarga qabul qilina boshladi. Bu davr O‘zbekistonda ayollar ta‘limi va madaniy rivojlanishi uchun muhim burilish bosqichi bo‘ldi. Ilgari ta‘lim olish imkoniyatidan mahrum bo‘lgan ko‘plab qizlar endilikda maktablarda o‘qish, savod chiqarish va bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

1920–1930-yillarda davlat tomonidan qizlar ta‘limini rivojlantirishga katta e‘tibor qaratildi. Qishloq joylarda ham yangi maktablar ochilib, qizlarning o‘qishga jalb etilishi rag‘batlantirildi. Natijada xotin-qizlar orasida savodxonlik darajasi sezilarli darajada oshdi.

Shu bilan birga, ayollar uchun maxsus o‘quv kurslari va pedagogika bilim yurtlari tashkil etildi. Bu esa ayollarning o‘qituvchi, shifokor, madaniyat xodimi kabi kasblarni egallashiga imkon yaratdi. Natijada xotin-qizlar jamiyatning turli sohalarida faol ishtirok eta boshladilar.

Madaniyat sohasida ham sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. Ayollar teatr, san’at, adabiyot va matbuot sohalarida faol qatnashib, o‘z iste’dodlarini namoyon eta boshladilar. Bu esa jamiyatda ayollarga nisbatan munosabatning o‘zgarishiga va ularning mavqeining oshishiga xizmat qildi.

Sovet davrida amalga oshirilgan ta’lim va madaniyat sohasidagi islohotlar xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlashda muhim rol o‘ynadi. Bu jarayon ayollarning savodxonligini oshirib, ularni faol va mustaqil shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratdi.

1920-yillardan boshlab Sovet hokimiyati xotin-qizlar masalasiga alohida e’tibor qaratdi. Ayollarga teng huquqlar berildi va ularni jamiyat hayotiga jalb qilish siyosati olib borildi.

1927-yilda boshlangan “Hujum” harakati ayollarni paranjidan chiqarish va ularni ijtimoiy hayotga jalb qilishga qaratilgan edi. Bu harakat orqali ayollarning erkinligi targ‘ib qilindi.

“Hujum” harakati doirasida ayollarni ta’limga jalb qilish, ularni ish faoliyatiga kiritish va jamiyat hayotida faol ishtirok etishga undash kabi choratadbirlar amalga oshirildi. Paranjidan voz kechish ayollarning ochiq jamiyatda faol qatnashishining ramzi sifatida talqin qilindi.

Biroq bu jarayon oson kechmadi. Jamiyatning ayrim qatlamlari, ayniqsa an’anaviy qarashlarga amal qiluvchi oilalar bu o‘zgarishlarga qarshi chiqdi.

Natijada ba'zi ayollar bosim, qarshilik va hatto zo'rvonlik holatlariga duch kelgan. Shunga qaramay, davlat tomonidan olib borilgan siyosat tufayli bu harakat bosqichma-bosqich amalga oshirildi.

“Hujum” harakati natijasida ko‘plab ayollar ijtimoiy hayotga kirib keldi. Ular ta’lim oldi, turli kasblarni egalladi va jamiyatning faol a’zolariga aylandi. Bu esa ayollarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlashga va gender tenglikni rivojlantirishga xizmat qildi.

“Hujum” harakati O‘zbekistonda xotin-qizlar masalasida muhim tarixiy bosqich bo‘lib, ayollarning erkinligi va ijtimoiy faolligini oshirishda katta rol o‘ynadi.

Biroq bu jarayon keskin qarama-qarshiliklarga sabab bo‘ldi. Ayrim hududlarda ayollar bosim va qarshiliklarga duch kelgan.

Sovet hokimiyati shuningdek, nikoh, ajrashish va meros huquqi bo‘yicha yangi qonunlarni joriy etdi. Ayollarga o‘z mulki va huquqlarini himoya qilish imkoniyati berildi. Bu, avvalo, xotin-qizlarning jamiyatda mustaqil shaxs sifatida tan olinishi bilan bog‘liq edi.

Muammolar va qarama-qarshiliklar shunga qaramay, XX-asrning boshidan 50-yillargacha qishloq ayollari orasida an’anaviy qarashlar kuchli edi. Ayollar maktabga borish, ishda ishlash yoki siyosiy faoliyat bilan shug‘ullanishda oilaviy bosim va jamiyat qarashlari bilan to‘qnash kelgan.

Shunga qaramay, XX-asrning boshidan 1950-yillargacha qishloq ayollari orasida an’anaviy qarashlar kuchli bo‘lib qolgan. Ko‘plab hududlarda ayollar hali ham patriarxal tizim ta’siri ostida yashagan, ularning erkin harakatlanish, ta’lim olish va ish faoliyatida ishtirok etish imkoniyatlari cheklangan edi.

Qishloq xotin-qizlari uchun ta'lim olish va ishlab chiqarishdagi faoliyat ko'pincha oilaviy bosim va an'anaviy urf-odatlar bilan to'qnash kelgan. Masalan, ko'plab oilalarda qizlarning yoshligida turmushga berilishi, ularning o'z kasbini tanlash yoki maktabga borish imkoniyatini cheklab qo'ygan. Shu sababli, davlat tomonidan olib borilgan islohotlar va "Hujum" harakati kabi tashabbuslar hamma joyda darhol samarali bo'lmagan.

Shuningdek, ikki tomonlama yuk ham muammo sifatida namoyon bo'lgan. Qishloq ayollari uy ishlarini bajarish bilan birga kolxoz yoki sovxozlarda ishlashga majbur bo'lgan, bu esa ularning mehnat va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini cheklab qo'ygan.

Biroq, vaqt o'tishi bilan Sovet davrida olib borilgan ta'lim, madaniyat va ishga jalb qilish siyosati qishloq ayollari orasida an'anaviy qarashlarni asta-sekin yumshatdi va ularni jamiyat hayotiga faol jalb qilish imkonini yaratdi. Shu bilan birga, bu davr keyingi yillarda ayollarning jamiyatdagi o'rnini va huquqlarini mustahkamlash uchun poydevor bo'ldi.

XX-asr davomida ayollar savodxonligi keskin oshdi. Qizlar uchun maktablar ochildi va oliy o'quv yurtlariga kirish imkoniyati yaratildi. Sovet davrida ayollar iqtisodiy hayotda faol ishtirok eta boshladi. Ular kolxoz va sovxozlarda, sanoat korxonalarida va xizmat ko'rsatish sohalarida ishladilar. Ayollar mehnati davlat tomonidan qo'llab-quvvatlandi va ularning iqtisodiy mustaqilligi oshdi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, XX -asr O'zbekistonda xotin-qizlar masalasi jihatidan murakkab va o'zgaruvchan davr bo'ldi. Sovet hokimiyati davrida ayollarning jamiyatdagi o'rnini yaxshilandi, huquqlari mustahkamlandi va

iqtisodiy faoliyatga keng jalb qilindi. Shu bilan birga, an'anaviy qarashlar va ijtimoiy cheklovlar hali ham mavjud edi.

XX-asr O'zbekistonda xotin-qizlar masalasida muhim burilish davri bo'ldi. Ayollarning jamiyatdagi o'rni mustahkamlandi, huquqlari kengaydi va ta'lim darajasi oshdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi tarixi, Toshkent, 2005.
2. Qishloq hayoti va ayollar, Toshkent, 1998.
3. Xotin-qizlar va ta'lim, Toshkent, 2001.
4. Nikoh va meros huquqi, Toshkent, 1960.
5. An'anaviy qarashlar va jamiyat, Toshkent, 1970.